

„Az írónak meg kell ölnie magában a kispolgárt”

Jelena Lengolddal Orovec Krisztina beszélget

– *Az újvidéki Forum Könyvkiadó Intézet TraN(S)akció műfordítás-sorozatában jelent meg Jelena Lengold Vásári mutatványos című novelláskötete, erről is beszélgetünk, valamint az idén megjelent, egészen friss könyvről, amely a szerző második regénye. A Vásári mutatványos az említett fordítássorozat nyolcadik köteteként jelent meg a 2018-as Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra. Ott, azaz Budapesten volt az első könyvbemutató is, e beszélgetés pedig hivatalosan a második. Az első kérdéssel azt szeretném megtudni, hogy milyen benyomásokat szerzett a budapesti könyvfesztiválon?*

– Nagyon jó emlékekkel gazdagodtam a könyvfesztiválon. A hasonló, ám jóval nagyobb rendezvényekhez képest ez a könyvfesztivál egyfajta intimitással bír: meglátásom szerint a Frankfurti Könyvvásár például sokkal inkább az üzletről, mint magukról a könyvekről szól. Az a benyomásom – és bízom benne, igazam van –, hogy Magyarország még nem került annak az üzleti világnak a hatása alá, amit máshol tapasztaltam, és ami még egészen másként működött a pályám elején. Amikor megtudtam, hogy a könyvem 2000 példányban jelenik meg magyarul, nagyon meglepődtem. Szerbiában eddig egyetlen kötetem sem jelent meg ilyen magas példányszámban.

– *A könyvfesztiválon a Vásári mutatványost nemcsak a Magvető Könyvkiadónál, a kötet társkiadójának standjánál lehetett megtalálni, hanem több más elárúsítónál is. Kiemelt helyen találkozhattak vele a fesztivál látogatói, de a magyar könyvesboltokban is sok helyen hozzá lehet jutni. Érkezett-e vissza önhöz magyar olvasói vélemény a kötetéről?*

– A budapesti könyvvásáron több olyan emberrel is beszéltem, akik már olvasták a *Vásári mutatványost*. Jólesett, hogy a dedikálás

kezdetekor már 15–20 ember várt rám. Eddig nem olvastam a könyvemről szóló szöveget, az eddigi visszacsatolások a közösségi oldalakra szorítkoznak, ahol több üzenetet is kaptam az olvasóktól. Az egyik budapesti hölgy azt mondta, a könyv olyan, mintha ő írta volna. Úgy érzem, hogy ez dicséret volt. A magyar olvasók hasonlóan fogadták a könyvet, mint a szerbiaiak. De miért is lenne ez másként a határ másik oldalán? A kötetben nincs olyan kifejezetten helyi téma és/vagy problémakör, amelyet ne tudnának elfogadni az emberek a világ bármelyik részén.

– *Említette, hogy a magyar és a szerb olvasói vélemények nagy vonalakban egyeznek. Ám nem szabad elfelejtenünk, hogy mégiscsak fordításról van szó: az ön könyve, ám mégsem kizárólag az ön szövege, illetve nemcsak az ön mondatai szerepelnek benne, hanem egy másik nyelven megírt textus. Hogyan viszonyul műveinek a fordításaihoz? Szokta-e olvasni őket, például az angol fordításokat?*

– Mindenekelőtt köszönetet szeretnék mondani Krisztinának, aki lefordította a *Vásári mutatványost*. Nagyon jó, hogy léteznek fordítók, hiszen nélkülük mindannyian jóval szegényebbek lennénk, a munkájuk nagyban segíti a világ megismerését. Több nyelvre is átültették már a műveimet. Ezek közül csak az angol fordítást volt módomban alaposabban átrágni, a többi nyelvet ugyanis nem ismerem. Ilyen esetekben nem marad más, mint a fordítóba vetett hit: bízom abban, hogy a fordító kellő szenzibilitással nyúlt a szöveghez. Az irodalommal foglalkozók mindannyian tudják, hogy a fordítás nem csupán nyelv és nyelvismeret kérdése. Azon is sok múlik, mennyire érti meg egymást a szerző és a fordító, milyen erős kapocs alakul ki közöttük a szövegen keresztül, sikerül-e úgymond közös horizontot kialakítani. Úgy gondolom, hogy csak ettől függ, vissza tudja-e adni a fordítás az eredeti szöveg mélyrétegeit. Természetesen tisztában vagyok avval, hogy a fordítás végeredménye az eredeti munkához képest mindig valami más. A fordításokkal kapcsolatban azt mondhatom, semmilyen viszonyom nincs hozzájuk. Minden lefordított mű egy-egy új tétel az író életrajzában. Ha megkapom a fordításomat, kinyitom valahol a kötetet, majd becsukom, felteszem a polcra, és nagy valószínűséggel sosem nyúlok többé hozzá. A fordítások inkább a művek virtuális, mintsem a tényleges életét jelentik. Bizonyosan bennem, és nem a fordításokkal foglalkozó, az őket elkészítő emberekben van a hiba, hogy ilyen módon viszonyulok a saját fordításaimhoz. Nincs kellő ambícióm ahhoz, hogy folytonosan a munkáim idegen nyelvű változatait forgassam.

– *Annyit tennék hozzá az előbbiekhöz, hogy Jelena Lengold eddigi köteteit angolra, olaszra, dánra, magyarra, bolgárra, szlovénra, csehre, lengyelre, albánra és macedónra is lefordították. A következő kérdéssel pedig egy cselszövésbe szeretném beavatni a közönségünket: a kötet címadó novelláját, a Vásári mutatványost eredetileg a Playboy című lap szerb kiadásának a felkérésére írta meg a szerző. Arra volnék kíváncsi, hogyan történt mindez?*

– A szóban forgó novella kifejezetten erotikus hangoltságú. Ahogy Krisztina mondta, valóban megrendelésre íródott. Felhívott a szerb *Playboy* szerkesztője, és megkérdezte, volna-e írásom a számukra. Abban a pillanatban nem volt a lap struktúrájához illő szövegem, és általánosságban is úgy érzem, hogy a történeteim döntő hányada nem eléggé erotikus ehhez a fórumhoz. Azt mondta, nehogy valami nyavalygós, valami puha szöveget írjak nekik. Alkossak egy erős történetet, ami szöveggként is megállja a helyét, de mégse legyen pornográfia. Ez a szöveg egyetlen mondattá kerekedett, nem ez volt az eredeti szándékom, de végül úgy sikerült, hogy az olvasó nem is vehet lélegzetet, miközben a szöveget bújja. Amíg a novellán dolgoztam, gyakran úgy éreztem, hogy uramisten!, ennek a történetnek semmi értelme, akkor még álmaimban sem gondoltam arra, hogy egy napon – szerencsémre vagy szerencsétlenségemre – ez lesz a legismertebb könyvem címadó szövege. Talán kijelenthető, hogy ennek a könyvnek van a legtöbb olvasója és ismerője, valamint ezt a munkát fordítják a leggyakrabban. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az írásban is pontosan úgy van, mint bármi másban, vagyis témától függetlenül – akár erotikus, akár családi történetet ír az ember, olyat, ami az intim szféránkba hatol be – az írónak meg kell ölnie magában a kispolgárt. Nem szabad azzal foglalkozni, mit szól majd ehhez az anyukája vagy a mentora az egyetemen, ekkor ugyanis nem műalkotás születik, hanem valami minőségileg más. Írás közben mindezt figyelmen kívül kell hagyni.

– *Egyes írásait – mint például az előbb tárgyaltat – megrendelésre készíti, mások pedig szabadon, nem külső ráhatás vagy kérés eredményeként jönnek létre. Hogyan zajlik az utóbbi folyamat, vagyis hogyan ír, amikor úgymond szabad kezet kap?*

– Sajnos olyan emberi és alkotói fázisban járok, amikor a kiadóm bizonyos időnként köteteket vár tőlem. Nincs semmiféle szerződésünk, de tudom, hogy számítanak az írásaimra. Ennek tudatában va-

gyok, úgy fogom fel, mint valamiféle munkát. Ami az ihletet illeti, ami ugye állítólag igen fontos egy író munkája során, azt kell mondanom, hogy a belőlem mélyről jövő, a személyes, a kimondásra, közlésre szoruló dolgokat megírtam nagyjából harmincöt éves koromig. Ezután az író professzionális alkotóként gondol önmagára: belekényszerítem magamat az ihlet állapotába, nem várom meg, hogy az ihlet találjon rám. Viszont nagyon jó érzés, hogy ha egy alakot sikerül jól felrajzolni, ha – úgymond – valóságos környezetet sikerül kitalálnom, ha a szereplők elkezdnek élni, akkor ezzel együtt az inspiráció is szabad teret kap. A jól sikerült karakterek sokat segítenek az ihletett állapot elérésében, és az író elhiszi, hogy ihletett állapotban, az ihlet hatása alatt dolgozik, nem pedig egy közönséges feladatot hajt végre.

– *Amikor Jelenával és Rajsli Emesével, a TraN(S)akció sorozat szerkesztőjével hazafelé utaztunk Budapestről, akkor arról beszélgettünk, hogy Jelenát egy kissé zavarja és idegesíti, hogy míg a Vásári mutatványost körberajongják, addig az újabb, a személyéhez közelebb álló és az elképzeléseit jobban tükröző köteteit nem igazán veszik észre. Tíz év telt el a Vásári mutatványos első kiadása és a nemrég megjelent regény, az Odustajanje című között. Rengeteg változást vélek felfedezni a mostani prózájában, nehezebbnek és kevésbé játékosnak találom, mint például a tíz évvel ezelőtti novelláskötetet. Mi változott meg ebben az időszakban?*

– Személy szerint nem érzek valami különleges, nagy erejű változást, de ennek az lehet az oka, hogy, ha szabad így mondanom, minden nap találkozom önmagammal. Ha valakivel naponta összefutunk, nem látjuk meg a változás nyomait, de ha egy régebbi fényképpel hasonlítjuk össze az illetőt, akkor feltűnik az alakulás. A *Vásári mutatványos* írásakor negyvenvalahány éves voltam, most pedig az ötvenkilencedik életévemben vagyok. Akik megélték ezeket az életkorokat, pontosan tudják, miféle különbségek vannak a két állapot között. Ez két nagyban eltérő életkor. Meg kell békülnöm azzal a megváltoztathatatlan ténnyel, hogy jövőre az éveimnek a száma már a hatossal fog kezdődni. Nemcsak ebbe, hanem sok más dologba is bele kell nyugodni. És ahogy az élet, úgy az irodalom is változik. Az *Odustajanje* című regényem nem az életkorral járó lemondásról vagy valaminek a feladásáról szól, hanem a hősnő gyerekkori önmagáról való lemondásáról.

– *Az előbb említett utazás alatt arról is beszélgettünk, hogy Jelena szerint kevés a kortárs női író, és még kevesebb a jó kortárs női író. Mi lehet ennek az oka ön szerint?*

– Ez elsősorban ízlés kérdése, tehát a választ nagyban befolyásolja az, mit szeretünk olvasni. Én úgy látom, hogy nemcsak nálunk, hanem általánosságban is nyilvánvaló, hogy a nők nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy csak az írásnak, csak a művészetnek éljenek. Korántsem könnyű élethosszon át íróként létezni. Én is éveken keresztül munka mellett írtam, úgynevezett hétvégi író voltam. A gyakorlatban igen bonyolult összeegyeztetni a teendőket a könyvírással. Biztos vagyok benne, ez az egyik oka annak, hogy relatív kevés női szépíró található az irodalomban. Emellett viszont úgy érzem, hogy egyfajta diszkrimináció is tetten érhető ebben a szakmában. Utóbbi még azoknál a kritikusoknál és irodalomelméleti szakembereknél kitapintható, akik nincsenek vele tisztában, és sohasem ismernék el ezt. Több olyan irodalomkritikus barátom is van, akik a rólam szóló beszédben az „egyik legjelentősebb nőíróként” vagy az „egyik legfontosabb női prózaíróként” hivatkoznak rám. A hangsúly minden esetben a női jelzőre esik. Ám ez a kiemelés gyakorlatilag egyszerűen sem fordul elő a férfi kollégákról szóló megnyilatkozásokban, tehát náluk nem hangsúlyozzák a nemi meghatározottságot. És azt se felejtjük el, hogy a nőírók beszélgetésein újból és újból hallható egy nem túl szerencsés kérdéscsoport: mit gondolnak a nőirodalomról, miként vélekednek a női írásról, mennyire épül a szöveg önéletrajzi elemekre – megjegyzem, az utolsó felvetésnek egyrészt semmi jelentősége sincs, másfelől pedig ilyen kérdéseket a bulvárujságok tesznek fel az embernek. Ezek jóval kevesebbszer merülnek fel a férfi írókkal folytatott beszélgetések során. Az effajta kérdezői stratégia azt erősíti meg bennem, hogy a nőírókra a mai napig rácsodálkoznak. Nehezen fogadom el, hogy a 21. században ez még mindig téma lehet.

– Jelena Lengold önéletrajzában az áll, hogy professzionális író, nemrég pedig még az is szerepelt benne, hogy a Belgrádi Rádió művelődési műsorainak szerkesztője, újságírója. Foglalkozik-e manapság az íráson kívül mással?

– A professzionális író fordulatot az Arhipelag kiadónál dolgozó szerkesztőm, Gojko Božović találta ki, saját magamtól ezt a jelzőt sosem biggyesztettem volna a hivatásom elé. Azt hiszem, hogy az író egészen egyszerűen író és nem több, nincs különbség a hivatásos és az amatőr között. Feltételezem, hogy a szerkesztőm evvel azt akarta jelezni, hogy jelenleg az íráson kívül mással nem foglalkozom. Pályám elején tíz évig a rádióban dolgoztam, majd tizennégy évig projektumkoordinátorként alkalmaztak a lillehammeri egyetemen.

2011 óta szabadfoglalkozású művész vagyok. Abban az évben örült és bátor döntést hoztam, azonban utólag egy pillanatilag sem bánom ezt. Sokkal több szabadidőt szerettem volna, és a folytonos utazás is igen fárasztóvá vált az évek alatt.

– *Mit olvas és min dolgozik pillanatnyilag?*

– Jelenleg Immanuel Mifsud máltai költő írásait bújom. Hozzám hasonlóan ő is megkapta az Európai Unió irodalmi díját. Mindketten 2011-ben vettük át az elismerést, a brüsszeli díjátadón ismerkedtünk meg. Két kötete jelent meg szerbül, és mindkettőt kiváló alkotásnak tartom. Mindkét munka angol fordítás alapján jelent meg szerbül. Ez is egy jó történet a fordítókról: hét éve ismertem a költőt, de fogalmam sem volt róla, hogy ilyen erős költészetet művel. Egyszer mondtam is Immanuelnek, hogy ha ennyire jól hangzanak, ha ennyire működnek a verseid szerbül, el se tudom képzelni, milyen tehetséges és jó író lehetsz az anyanyelvi olvasóid szemében. Időt adtam magamnak, hogy egy kicsit pihenhessek. Az előző könyvem elég gyorsan jelent meg, a mostani periódus a relaxáció időszak. Belefogtam egy újabb regénybe, de szó szerint csupán a legelején, nagyjából 10–15 oldalnál tartok. Még nem kelt életre a munka, de amikor majd életre kel, akkor gyorsabban fogok haladni. Mindenesetre azt mondanám, hogy a következő könyvem ez a regény lesz. A szakma megszokta, hogy elbeszéléseket írok, és időről időre megrendelnek tőlem szövegeket. Az is megtörténhet, hogy ezekből is megjelentetek egy válogatást. Egy másik tervet is hosszú évek óta húzok magammal, ám sosem jön össze annyi, hogy kötetbe foglaljam őket. Ha ez megtörténik, akkor valószínűleg egy sötétebb világú novellagyűjtemény lesz.

– *Az európai irodalmi díjon kívül nagyon sok más elismerést is kapott, főleg a Vásári mutatóványos című kötetét díjazták. Fontos-e ez? Mi az, ami számít, kinek a véleménye számít?*

– Igenis fontosak számomra a díjak, és nagyon örülök, ha elismerik a munkámat. Viszont az ember nem tud úgy könyvet írni, hogy csakis a szeme előtt lebegő irodalmi elismerés ihletésére alkosson. Ebben az esetben valami nem stimmel az alkotóval, és nekem sem az a célom az írás során, hogy díjat kapjak. A következőt sosem mondanám ki hangosan mondjuk Belgrádban, viszont mivel itt egymás között vagyunk, ebben az intim közegben, elárulhatom: amíg az elbeszélésköteteket írtam, nagyon szerettem volna megkap-

ni az Andrić-díjat, amelyet a legjobb ilyen könyvnek ítélnek oda. Egymás után írtam a munkákat, miközben más írók sorra kapták az elismeréseket. Nem értettem, hogy az irodalmi díjak zsűrijei engem miért nem találnak méltónak a kitüntetésekre. Ugyan miért nem adják nekem, hiszen utána visszatérhetnék a regényíráshoz. Akkor többször is megkérdezték tőlem, miért nem regényeken dolgozom. A válaszom az volt: most nem írhatok regényt, meg szeretném kapni az Andrić-díjat. Amikor megírtam a regényt, megkérdezték, ennyi évesen miért tértél vissza ehhez a műfajhoz, miért nem elbeszéléseken dolgozol? Nem válaszolhattam, hogy mindent megjelentettem, amit szerettem volna. Kezdő íróként az ítések sosem tartottak elég erős prózaírónak ahhoz, hogy felmerüljön a nevem a díjak odaítélésekor. Csendben figyeltem a többi író harcát, hiszen outsider voltam, kívül estem az esélyesek körén. Nem is annyira érdekelt, de nem is dőltem a kardomba, ha más kapta meg az elismerést. Azonban amikor elkezd a neved forogni ezekben a körökben, akkor jó és rossz dolgokat is megtapasztalsz. A rossz az, hogy elvárásokat támasztanak veled szemben, ilyenkor az a legkevesebb, hogy a legszűkebb listán is rajta legyen a neved. Most már látom, milyen megrázkódtatás az, amikor az emberek november–december környékén azon eszik magukat, ki kerül fel a szerb irodalmi díjak legszűkebb listáira. Ha személy szerint engem ez annyira nem is foglalkoztat, az ismerőseim, kezdve a férjemtől, állandóan kérdésekkel bombáznak: mi lesz az idén? Ha nem kapom meg az aktuális díjat, súlyos veszteségként kellene megélnem a helyzetet.

– Szüksége van-e arra, hogy az írásait először egy szűkebb kör – a férje, a barátnője, az anyukája – véleményezze, vagy azonnal a szerkesztőjének továbbítja a szövegeket?

– Pontosan azt a három embert emelte ki a kérdésben, akikre ez igaz. Annyival egészíteném ki, hogy édesanyám régen ugyan irodalomtanár volt, de már sajnos nincs abban az állapotban, hogy véleményt formáljon a kézirataimról, már nem tud annyit segíteni, mint korábban. Most a barátnőm és a férjem azok, akik publikálás előtt látják a szövegeimet. Mindketten az úgynevezett „helyesírásnácik” csoportját erősítik, ezért is hagyatkozom rájuk a helyesírás és a félregépelések javítása terén, utánuk már nincs szükség komolyabb korrekcióra. Másoktól nem igazán fogadok el esetleges változtatási javaslatokat, elég gyorsan alkotok, a leírtakon pedig nem szoktam változtatni.

– *Milyen írói és olvasói tervei vannak a nyár hátralévő részére?*

– Arra törekszem majd, hogy az előző könyvfesztiválon vásárolt könyveket elolvassam. Két teljes polcot tesz ki ez a mennyiség, nagy restanciában vagyok. Az idén többet írtam, mint olvastam. Az olvasás mellett valamennyit szeretnék majd alkotni is. Nagyon várom az őszt, munkaügyek és privát elintéznivalók miatt is. És kíváncsi vagyok, mi lesz az említett irodalmi díjakkal. Ha nem jutok be a NIN-díj szűkebb körébe, akkor el is búcsúzhatok önöktől, ugyanis nincs miért többet találkozunk.